Stanisław Nabywaniec, Sławomir Zych

Świątynie parafii Kolbuszowa w świetle akt wizytacyjnych z 1764 r.

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 8, 117-128

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Ks. Stanisław Nabywaniec
Ks. Sławomir Zych

ŚWIĄTYNIE PARAFII KOLBUSZOWA W ŚWIETLE AKT WIZYTACYJNYCH Z 1764 R.

W czasach staropolskich Kolbuszowa była ważnym ośrodkiem życia religijnego w prawobrzeżnej części archidiakonatu sandomierskiego diecezji krakowskiej. Dzięki łaskami słynącemu wizerunkowi Najświętszej Maryi Panny, stanowiła ona również lokalny ośrodek kultu maryjnego, wiadomo bowiem, że w przedrozbiorowej diecezji krakowskiej „w każdej okolicy były ośrodki kultu maryjnego czy świętych, do których przychodzili z pobliskich parafii ludzie, by się modlić”[1].

W związku z powyższymi przesłankami warto spojrzeć na funkcje poszczególnych świątyń miasta pod koniec jego przynależności do Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Podstawowym źródłem do niniejszego opracowania są akta wizytacji generalnej archidiakonatu sandomierskiego przeprowadzonej w latach 1764-1766 z polecenia biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka (1759-1788)[2]. Zawierają one opis kolbuszowskiej parafii (1764),

[1] J. Bendyk, *Działalność duszpasterska biskupa Jana Aleksandra kardynała Lipskiego w diecezji krakowskiej w latach 1732-1746*, Kraków 1997, s. 179.

[2] Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), *Acta visitationis ecclesiarum in archidiaconatu Sandomiriensi consistentium de speciali mandato Celsissimi Principis R.D. Cajetani Ignatii Sołtyk episcopi Cracoviensis ducis Severiae, per me Joannem Cantium Ligęza STD ecclesiarum Insignis Collegiatae Sandomiriensis archidiaconum, in Trójca curatum expeditae anno Domini 1764 inchoatae annisque sequentibus 1765 et 1766 terminatae (Decanatus Połanecensis, Miechocinensis, Rudnicensis et Coprivnicensis)*, (dalej: AV 1764), sygn. AV 51.

w tym istniejących wówczas świątyń[3]. Znajdują się one w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. W niniejszym artykule uwzględniono również dane z wcześniejszych wizytacji. Przeprowadzono również kwerendę w Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie oraz w Archiwum Historycznym Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej. Wykorzystano także szereg opracowań dotyczących regionalnej historii Kościoła, m.in. artykuł W. Kowalskiego *Dzieje parafii Kolbuszowa w okresie przedrozbiorowym*[4].

Praktyka przeprowadzania wizytacji przez biskupów i metropolitów w kościołach na terenie diecezji lub metropolii sięga starożytności kościelnej. Kanon 19. soboru powszechnego w Konstantynopolu z lat 869-870 – Sobór Konstantynopolski IV – przypominał arcybiskupom i metropolitom, aby w przeprowadzaniu wizytacji kanonicznej poza własnym kościołem nie kierowali się chciwością[5]. Również Sobór Laterański III z 1179 r. poruszał zagadnienie wizytacji dokonywanych przez kardynałów, biskupów, archidiakonów i dziekanów, przestrzegając ich, aby nie były one zbytnim obciążeniem materialnym dla wizytowanego kościoła[6]. W związku z szerzącymi się herezjami średniowiecznymi kolejny sobór, Laterański IV nakazywał, aby biskup osobiście albo przez swego archidiakona lub innych godnych i uczciwych osób, dokonał raz lub nawet dwa razy wizytacji w podległej mu parafii, w której pojawił się problem herezji. Również i ten sobór przestrzegał przed nadmiernym obciążeniem wizytowanego kościoła kosztami wizytacyjnymi[7]. Widać obciążenia te, mimo zakazów ciągle były powszechne, z tej też racji także w konstytucji soborowej Soboru Lyońskiego II z 1274 r. znalazły się słowa przestrogi, zakazujące pobierania pieniędzy zamiast zwyczajowej gościny wraz z wyżywieniem oraz przyjmowania darów przez wizytatorów i osoby im towarzyszące[8]. Przed podobnymi nadużyciami, w związku z wizytowaniem klasztorów, przestrzegał Sobór w Vienne z lat 1311-1312[9]. Wreszcie Sobór Trydencki (1545-1563) nakazał, aby biskupi

[3] Tamże, k. 112v-119.

[4] W. Kowalski, *Dzieje parafii Kolbuszowa w okresie przedrozbiorowym, w: Kolbuszowa. 300 lat miasta. Materiały z sesji naukowej 6-7 X 2000 r.*, red. J. Bardan, Kolbuszowa 2001, s. 23-41.

[5] „nullum archiepiscoporum, aut metropolitanorum, relinquere propriam ecclesiam, et sub occasione quasi visitationis ad alias accedere". Zob. Concilium Constantopolitanum IV, can. XIX.

[6] Zob. Concilium Lateranense III, can. 4.

[7] Zob. Concilium Lateranense IV, Constitutio 4, 33.

[8] Zob. Concilium Lugdunense II, Constitutio 24.

[9] Zob. Cincilium Veinnense, Decretum 20.

lub delegaci apostolscy co roku dokonywali wizytacji klasztorów, opactw, beneficjów duszpasterskich i prostych (nieduszpasterskich), świeckich i zakonnych, nie wyłączając zakonów objętych egzempcją[10]. Biskupi i delegaci apostolscy otrzymali też uprawnienia do przeprowadzenia wizytacji instytucji i organizacji kościelnych: szpitali, kolegiów, bractw zrzeszających ludzi świeckich oraz szkół[11]. Najwięcej miejsca Sobór Trydencki poświęcił wizytacjom parafii dokonywanym przez patriarchów, metropolitów i biskupów osobiście w parafiach sobie, jako ordynariuszom miejsca podległym, oraz przez archidiakonów, dziekanów i innych duchownych, przez nich wyznaczonych. Wizytacje miały odbywać się co roku. Jeśli wielkość diecezji nie pozwalała na zwizytowanie wszystkich parafii na terenie Kościoła lokalnego, należało dokonać wizytacji większej części jego terytorium. Archidiakoni, dziekanii i inne osoby mogły dokonywać wizytacji jedynie za wiedzą i zgodą biskupa miejsca. Dotyczyło to również wizytatorów wyznaczanych przez kapituły, wszędzie tam, gdzie kapituły miały takie uprawnienia. Również metropolita nie mógł dokonywać wizytacji w diecezjach sufraganalnych, chyba, że zostali do tego upoważnieni przez synod prowincjalny. Wizytatorzy byli zobowiązani w przeciągu miesiąca złożyć biskupowi miejsca sprawozdanie z przeprowadzonej wizytacji i akta wizytacyjne. Zadaniem wizytatorów było zbadanie prawowierności nauki katolickiej głoszonej w wizytowanych kościołach, usunięcie herezji, wprowadzenie dobrych obyczajów, naprawienie złych, udzielać pouczeń i napomnień ludowi, propagować pokój i niewinność, utwierdzać czystość wiary[12].

Wizytacje generalne w Polsce sięgają swymi początkami XII i XII w., a ich pojawienie się związane jest ściśle z urzędem archidiakona i instytucją archidiakonatu. To przede wszystkim archidiakoni dokonywali wizytacji generalnych w podległym sobie archidiakonacie. Niekiedy, lecz znacznie rzadziej wizytacje były przeprowadzane osobiście przez biskupów diecezjalnych. Wizytacje przeprowadzane były według ścisłego formularza. Pierwsze formularze wizytacyjne jakie przetrwały do naszych czasów pochodzą z XIII i XIV w.[13]

Kolejną czynnością archidiakona dokonującego wizytacji generalnej było zwołanie duchowieństwa z okręgu w którym przeprowadzona została

[10] Zob. Concilium Tridentinum, Sessio XXI. Decretum de reformatione, can. III.

[11] Tamże, Sessio XXII. Decretum de reformatione, can. VIII.

[12] Tamże, Sessio XXIV. Decretum de reformatione, can. III.

[13] H.E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska, 1989, s. 256.

wizytacja na synod archidiakoński. Podczas takiego synodu archidiakon ogłaszał dekrety reformacyjne dla poszczególnych parafii i przeprowadzał sądy synodalne w przypadku wykrycia przestępstw. Z czasem jednak uprawnienia sądownicze z archidiakonów przeszły na oficjałów generalnych (*officialis generalis*) i oficjałów okręgowych (*officialis foraneus*)[14].

Bardzo cennym źródłem poznania nie tylko przeszłości kościelnej wizytowanych parafii, ale również zagadnień społecznych, ekonomicznych i demograficznych w przeszłości, są akta wizytacyjne. Najstarsze księgi z protokołami wizytacyjnymi zachowały się z 2. poł. XVI w. z terenu diecezji krakowskiej. Są to księgi wizytacji generalnej z lat 1565-1670, dokonanej za biskupa krakowskiego Filipa Padniewskiego[15].

Najstarsze zatem, zachowane, księgi wizytacji pochodzą z okresu potrydenckiego. Sobór Trydencki zwiększył znacznie ciężar gatunkowy wizytacji wśród obowiązków nałożonych na biskupów. Zachowane księgi wizytacyjne dotyczą głównie wizytacji generalnych, mniej wizytacji archidiakońskich. Produkcja tych ksiąg miała miejsce zawsze poza kancelarią biskupią. Wizytacje zamieszczano w porządku chronologicznym, a ich zawartość treściowa zależała od lat urzędowania i aktywności pastoralnej i wizytacyjnej danego biskupa. Najbardziej obfite w informacje źródłowe są akta wizytacyjne Jerzego Radziwiłła, biskupa krakowskiego (1591-1600) czy biskupa przemyskiego W.H. Sierakowskiego (1742-1760). Spisane akta wizytacyjne segregowano według archidiakonatów lub dekanatów i oprawiano w kilka ksiąg, jak wizytacje Radziwiłła lub w jedną jak wizytacje Sierakowskiego. Związane to było z tym, czy wizytację przeprowadzało kilku, czy też tylko jeden wizytator[16].

Często w różnych księgach zamieszczano akta wizytacji zewnętrznej i wewnętrznej oraz dekrety reformacyjne. Księgi akt wizytacyjnych przechowywane są w archiwach diecezjalnych, czyli dawnych konsystorskich lub w archiwach kapitulnych. W przypadku Krakowa księgi te znajdują się zarówno w Archiwum Kurii Metropolitalnej jak i w Archiwum Kapituły Metropolitalnej. Wizytacje przeprowadzali zasadniczo członkowie kapituły, stąd akta wizytacyjne zatrzymano w archiwum kapitulnym, część jednak z nich została przekazana do archiwum konsystorskiego, dzisiaj Archiwum Kurii Metropolitalnej – 120 tomów, wszak przez pewien czas istniała praktyka przekazywania tych akt do konsystorzy[17]. Akta wizytacji biskupich

[14] Tamże.

[15] Tamże.

[16] Tamże, s. 256-257.

[17] Tamże, s. 257.

znajdujące się w Archiwum Kurii Metropolitalnej obejmują lata 1591-1800, wizytacji kapitulnych zaś lata 1565-1746[18].

Parafia kolbuszowska powstała i uformowała się w średniowieczu, pierwsza wzmianka o jej istnieniu pochodzi z 1516 r.[19] W 1764 r. okręg parafialny obejmował oprócz miasta (*oppidum*) Werynię, Świerczów, Kupno, Bukowiec, Wolę (Domatkowską), Domatków, Brzezówkę, Nową Wieś, Przedbórz, Poręby Kupieńskie, Malczów (Malców), Zagranice oraz *Poducie penes Przedborz* (Hutę Przedborską). Parafia liczyła wówczas 2060 osób zdolnych do przyjmowania sakramentów[20].

Życie religijne koncentrowało się w świątyni parafialnej pw. Wszystkich Świętych[21]. Posiadała ona tytuł prepozytury[22] (wg ks. prof. Bolesława Ku-

---

[18] *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. M. Dębowska, Kielce 2002, s. 48.

[19] AKMK, *Volumen II actorum episcopalium R.D. Joannis Konarski episcopi Cracoviensis ab 1515-1519*, (Acta Episcopalia, t. 8), k. 23. Prawdopodobnie powstała ona przed 1510 r. P. Miodunka, *Rola Mieleckich i Tarnowskich z linii rzemieńskiej w rozwoju osadnictwa na obszarze Puszczy Sandomierskiej*, „Rocznik Kolbuszowski", T. 7 (2003), s. 19; W. Mroczka i S. Zych, *Kilka uwag o początkach procesów osadniczych na terenie Weryni i Kolbuszowej*, „Ziemia Kolbuszowska" (dalej: ZK), R. 10 (2003) nr 4, s. 17.

[20] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113.

[21] Patrocinium to jest ściśle związane z przypadającą na 1 XI Uroczystością Wszystkich Świętych. Początki jej sięgają IV w., znano ją wtedy w Kościele Wschodnim. Na Zachodzie zbiorowy kult Świętych rozwinął się szczególnie od poświęcenia 13 V 608 r. dawnego Panteonu w Rzymie i przeznaczenia go na świątynię chrześcijańską. Nadano mu wtedy tytuł Matki Bożej i Wszystkich Świętych Męczenników. Początkowo uroczystość obchodzono w rocznicę poświęcenia tej świątyni. Dopiero w 835 r. papież Grzegorz IV przeniósł ją na dzień 1 XI. Według polskich uczonych, którzy zajmowali się patrociniami, tytuł Wszystkich Świętych nadawano świątyniom na naszych ziemiach w XIII w. Być może na nadanie kościołowi parafialnemu w Kolbuszowej wezwania Wszystkich Świętych miał wpływ istniejący w rodzinie Tarnowskich (prawdopodobnie fundatorów świątyni) kult Wszystkich Świętych. Ponadto do tej rodziny należało prawo prezenty i patronatu do kolegiaty pod tym wezwaniem w Krakowie. Śp. ks. prof. dr hab. Bolesław Kumor w rozmowie z autorem niniejszego artykułu wskazał także na ufundowaną przez Tarnowskich kolegiatę pw. Wszystkich Świętych i kapitułę kolegiacką w Jarosławiu (1523) oraz na znajdujący się w dobrach tejże rodziny kościół w Szynwałdzie (dawna prepozytura tarnowska). S. Zych, *Wezwanie kolbuszowskiej Fary*, ZK, R. 8 (2001) nr 8, s. 15.

[22] Zob. AKMK, *Acta visitationis ecclesiarum in decanatibus Rudnicensi et Miechocinensi sub auspiciis et regimine Celsissimi Principis R.D. Andreae Stanislai Kostka comitis in Załuskie Załuski episcopi Cracoviensis ducis Severiae, per me Andream Potocki Canonicum ecclesiarum cathedralium Chelmensis et coadiutorum Cracoviensis, archidiaconum et officialem Sandomiriensem expeditae diebus Januarii, Februarii et Martii anno Domini 1748* (dalej: AV 1748), sygn. AV 42, k. 55.

mora formalnie od 1775 r.[23]) Funkcjonowało przy niej kolegium kapłańskie (tzw. mansjonarze), a proboszczom kolbuszowskim przysługiwał tytuł prepozytów. Ówczesna świątynia powstała w 1760 r.[24] Konsekrował ją w 1766 r. bp Ignacy Krzyżanowski, sufragan łacińskiej diecezji przemyskiej[25]. Była to świątynia drewniana wzniesiona na murowanym fundamencie. Ok. 1785 r. rozpoczęto wymianę drewnianych belek ścian świątyni na cegłę. Proces ten trwał 18 lat, bowiem w 1803 r. był to już „kościół z niepalonej cegły, bez architekta, [...] po kawałku murowany, dla niedostatku zewnętrznego tynku i przyzwoitego nad nim okapu, w ścianach i murach swoich od deszczu i spadku wody z dachu, będąc na jedną cegłę wygnity i wypróchniały"[26]. Został on w 1797 r. „cegłą nową [...] wyfutrowany, wapnem wyrównany i wyszykowany" z fundacji ks. Kazimierza Kapuścińskiego (proboszcza kolbuszowskiego w latach 1790–1818)[27]. Świątynia ta po odbudowie po pożarze (1852) i rozbudowie w latach 1929–1935, istnieje do dnia dzisiejszego[28].

W 1764 r. kościół prepozyturalny szczycił się posiadaniem relikwii Krzyża Świętego. Przechowywano je w srebrnym relikwiarzu wraz ze

---

[23] B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 435. Zob. S. Zych, *Związki proboszczów kolbuszowskich z diecezją przemyską obrządku łacińskiego przed 1772 r.*, ZK, R. 9 (2002) nr 3, s. 15.

[24] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 112v.

[25] W. Kowalski, dz. cyt., s. 35. Bp Ignacy Krzyżanowski (1724 – ok. 1767) był kapłanem diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego. Po przyjęciu święceń prezbiteratu (1747) i studiach w Rzymie został dziekanem kapituły kolegiackiej w Opatowie oraz kanclerzem przemyskiej kapituły katedralnej, a także wikariuszem generalnym łacińskiej diecezji przemyskiej. 14 VI 1762 r. otrzymał on prekonizację na biskupstwo tytularne Salede. Pełnił urząd sufragana przemyskiego. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, wyd. 2, Warszawa 2000, kol. 233. Zob. F. Pawłowski, *Premislia sacra, sive series et gesta episcoporum r. l. Premisliensium*, Cracoviae 1869, s. 597; W. Sarna, *Biskupi przemyscy obrz. łac.*, cz. 2. *(1624-1900)*, Przemyśl 1910, passim; J. Ataman, W.H. *Sierakowski i jego rządy w diecezji przemyskiej*, Varsoviae 1936, passim.

[26] Archiwum Historyczne Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, Parafia Rzymsko-Katolicka w Kolbuszowej, sygn. I-21, *Specyfikacya Wszelkich Realności i Praw do Koscioła pod Tytułem Wszystkich Swiętych w Miescie Kolbuszowy, Dekanacie Mieleckim, Cyrkule Tarnowskim, należących*, [1803], b.s. Skowroński, *Kolbuszowa. Krótki zarys dziejów, dodatek do ZK*, bmr, s. 28.

[26] Tamże, s. 28-29.

[26] AKMK, AV 1764

[27] Tamże; M. Skowroński, *Kolbuszowa. Krótki zarys dziejów, dodatek do ZK*, bmr, s. 28.

[28] Tamże, s. 28-29.

szczątkami świętych: Joachima, Juliana i Barbary. Relikwie te posiadały świadectwo autentyczności[29].

W kościele można było uzyskać odpust w święto św. Róży z Limy (udzielony przez Stolicę Apostolską) oraz w święta związane z patrociniami bractw: Świętej Trójcy, Różańca św. i św. Józefa. W 1745 r. wprowadzono nabożeństwo Drogi Krzyżowej za zezwoleniem ordynariusza miejsca[30].

W świątyni znajdowało pięć ołtarzy. Ołtarz główny był stary, lecz odnowiony. Posiadał murowaną mensę. Ustawiono na nim tabernakulum. W jego nastawie umieszczono 2 obrazy: Matki Bożej Niepokalanie Poczętej oraz Wszystkich Świętych[31]. Obraz NMP cieszył się wielką czcią wiernych. Urzędowe akta wizytacyjne z 1748 r. podają, że jest to obraz łaskami słynący[32]. Był on przybrany w srebrną sukienkę ważącą 24 grzywny oraz koronę. Przed 1748 r. zawieszono na nim liczne wota srebrne, a 39 z nich ukryto w obawie przed rabunkiem[33]. Ołtarze boczne dedykowano świętym: Annie, Joachimowi, Józefowi i Franciszkowi. Posiadały one murowane mensy[34].

Na wizerunkach znajdujących się w świątyni zawieszano wota. Ich sumaryczną liczbę podaje tabela nr 1.

Tab. 1. Wota kruszcowe zawieszone na obrazach w kościele parafialnym w Kolbuszowej (1764)

Lp.	Rodzaj/kształt	Kruszec	Ilość
1	Serce	Srebro	22
2	„Kwadrat”	Srebro	20
3	–	miedź posrebrzana	2

Podstawa źródłowa: AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 115v.

Ponadto akta wizytacyjne zawierają informacje o przedmiotach świadczących o czci wiernych, które zawieszono na poszczególnych wizerunkach[35], co ilustruje tabela nr 2.

[29] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113.

[30] Tamże. Na temat kultu św. Róży z Limy w kościele parafialnym w Kolbuszowej pisze W. Kowalski. Zob. tenże, dz. cyt., s. 34-35.

[31] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 112v-113.

[32] Wówczas znajdował się on w bocznym ołtarzu. AKMK, AV 1748, sygn. AV 42, k. 55v.

[33] Tamże, k. 76v-77.

[34] Tamże, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113.

[35] Zob. S. Nabywaniec i S. Zych, *Dzieje kultu Matki Bożej Łaskawej w Czudcu od XVII w. do 2002 r.*, „Studia Claromontana” (w druku).

Tab. 2. Przedmioty zawieszone na poszczególnych wizerunkach (1764)

Lp.	Wyobrażenie	Rodzaj	Kruszec	Ilość
1.	NMP Niepokalanie Poczęta**	sukienka korona gwiazda księżyc	srebro srebro srebro srebro	1 1 4 1
2.	MB z Dzieciątkiem* („obraz mały”)	sukienka korona berło	srebro złocone srebro srebro wysadzane granatami	1 2 1
3.	Chrystus Ukrzyżowany***	korona z promieniami	srebro	1
4.	Św. Anna*	korona księżyc	srebro srebro	2 1
5.	Św. Józef*	Korony	srebro	2
6.	Św. Jan Nepomucen*	Gwiazda	srebro	17

Podstawa źródłowa: AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 115v–116.
** obraz*
*** obraz łaskami słynący*
**** figura na belce tęczowej*

Do prezbiterium świątyni przylegała murowana zakrystia. Obok ołtarza św. Józefa ustawiono chrzcielnicę. Kościół wyposażono w 2 konfesjonały i 10 ławek. Na chórze muzycznym umieszczono dziesięciogłosowe organy[36]. Pod posadzką kościoła znajdowały się 4 murowane krypty. Światło dzienne dostawało się do wnętrza świątyni przez 13 okien. Posiadała ona 3 drzwi. Na jej dachu umieszczono wieżyczkę z sygnaturką. Obok kościoła wzniesiono w 1763 r. dzwonnicę na murowanym fundamencie. Świątynię otaczał cmentarz grzebalny ogrodzony drewnianym płotem. Na terenie cmentarza zbudowano drewnianą kostnicę[37].

Kościół parafialny był bardzo dobrze wyposażony w paramenty potrzebne do sprawowania liturgii. W 1764 r. posiadał m.in. następujące przedmioty ze srebra: częściowo złoconą monstrancję „z dwoma aniołkami z koroną i krzyżykiem” wysadzaną kamieniami, krzyż, relikwiarz, puszkę,

[36] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113-113v. Zob. M. Konopka, *Organy i organiści w archidiakonacie sandomierskim w XVIII w. na podstawie akt wizytacyjnych*, mps w zbiorach Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: BKUL), Lublin 1983, s. II.

[37] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113v.

trybularz z łódką i łyżeczką, 9 kielichów złoconych, 8 paten, ampułki z miską oraz naczynie na olej chorych[38]. W świątyni znajdował się również cynowy krzyż z postumentem, kociołki, 4 lampy, 7 dzwonków, mosiężna kropielnica, 10 lichtarzy oraz trąby[39].

Do sprawowania liturgii używano 20 ornatów białych, 5 czerwonych, 4 fioletowych, 3 zielonych oraz 4 czarnych. Świątynia posiadała również 4 dalmatyki oraz 8 kap, a także dużą ilość bielizny liturgicznej[40]. Biblioteka kościelna liczyła 28 ksiąg, w tym 13 liturgicznych[41].

Przy kościele funkcjonowało pięć bractw zrzeszających katolików świec-kich: św. Anny, św. Józefa, Drogi Krzyżowej, różańcowe oraz Świętej Trójcy[42]. Ważną instytucją istniejącą obok kościoła parafialnego była szkoła. Pierwsza wzmianka o jej istnieniu pochodzi z 1604 r.[43] Wiadomo, że

[38] Tamże, k. 115v-116.

[39] Tamże, k. 116.

[40] Tamże, k. 116-117v.

[41] Tamże, k. 117v-118.

[42] Tamże, k. 114v-115. Najstarszym bractwem istniejącym przy kościele prepozyturalnym była konfraternia św. Anny. Pierwsza wzmianka o jej istnieniu pochodzi z 1646 r. Posiadała ona wówczas aprobatę biskupa krakowskiego, ale nie wprowadzono jej uroczyście w parafii. Ponownego założenia bractwa dokonali ojcowie bernardyni z konwentu warszawskiego 23 III 1672 r. Prawdopodobnie w 2. poł. XVII w. powstało bractwo św. Józefa. Pierwsza wzmianka na temat jego działalności pochodzi z 1676 r. Uposażył je wikariusz kolbuszowski ks. Wojciech Wyczyński w 1754 r. Bractwo Drogi Krzyżowej (*Viae Crucis*) zostało wprowadzone w parafii i zatwierdzone w 1745 r. dzięki staraniom ówczesnego wikariusza ks. Jana Markiewicza. W czasach staropolskich w Kolbuszowej istniało bractwo Różańca św. O jego powstaniu i działalności niewiele wiadomo ze względu na skąpe dane źródłowe. Akta wizytacyjne z 1748 r. odnotowują jedynie jego istnienie. Najpóźniej powstało bractwo Świętej Trójcy. Założył je 18 XII 1761 r. ks. Jan Markiewicz, ówczesny wikariusz. On również uposażył je. G. Marciniak, *Bractwa religijne w archidiakonacie sandomierskim od połowy XVI w. do rozbiorów Polski (na podstawie wizytacji kościelnych)*, mps w zbiorach BKUL, Lublin 1991; S. Zych, *Bractwa religijne w parafii Kolbuszowa w czasach staropolskich*, ZK, R. 7 (2000) nr 12, s. 18.

[43] Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, *Acta visitationis ecclesiarum archidiaconatus Sandomiriensis sub R.D. Bernardo Maciejowski episcopo Cracoviensi duce Severiensi. Exequutio visitationis pergebatur Sandomiriae die 16 Martii ad 3 Aprilis anno Domini 1604*, sygn. AVCap. 23, k. 24-24v. Szkoła parafialna w Kolbuszowej przetrwała trudne lata „potopu" i najazdu księcia Jerzego II Rakoczego, bowiem jej istnienie wzmiankują akta wizytacji kanonicznych z 1676 i 1694 r. Kolejna wzmianka o istnieniu kolbuszowskiej szkoły parafialnej pochodzi dopiero z 1738 r. Akta wcześniejszej wizytacji generalnej z 1727 r. nie odnotowują istnienia szkoły. Prawdopodobnie uległa ona zniszczeniu w czasie wojny północnej w pierwszej dekadzie XVIII w., kiedy to rozpoczął się w Polsce poważny kryzys szkolnictwa. Kolbuszowską placówkę oświatową od-

istniała jeszcze w 1748 r. i przetrwała I rozbiór Rzeczypospolitej (1772)[44]. W 2. poł. XVIII w. funkcjonowała również biblioteka posiadająca własny budynek[45].

Na terenie parafii istniał również drewniany kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Stanowił on filię prepozytury szpitalnej w Rzochowie[46]. Kolbuszowski szpital ubogich z kościołem ufundował wraz z prepozyturą szpitalną w Rzochowie Stanisław Tarnowski w 1587 r.[47] Erygował ją 27 V tegoż roku bp krakowski Piotr Myszkowski (1577-1591)[48]. Świątynia ta znajdowała obok budynku szpitala. Wzniesiono ją z drewna osadzając na fundamencie. Otaczał ją cmentarz grzebalny. Na dachu budowli umieszczono wieżyczkę z sygnaturką. Do wnętrza świątyni prowadziło dwoje drzwi. Posadzkę wyłożono cegłą. Wewnątrz znajdował się ołtarz częściowo złocony i malowany ku czci św. Stanisława Biskupa i Męczennika oraz małe organy. Na belce tęczowej umieszczono wizerunek Chrystusa Ukrzyżowanego[49]. Kościół szpitalny był bardzo skromnie wyposażony w paramenty liturgiczne. Posiadał m.in. srebrny kielich z pateną i 5 ornatów oraz 2 mszały[50].

Na terenie parafii funkcjonowały również dwa prywatne oratoria, czyli kaplice, w których nie przechowywano Najświętszego Sakramentu. Istniały one w pałacach: w Kolbuszowej i w Przedborzu[51]. Pierwsza wzmianka o oratorium w pałacu kolbuszowskim pochodzi z 1654 r.[52] Świątynia w Przedborzu po-

budowano dopiero w latach 30. XVIII w. Zapart A., *Szkolnictwo parafialne w archidiakonacie sandomierskim w XVI-XVIII wieku*, mps w zbiorach BKUL, Lublin 1976, passim; S. Zych, *Z dziejów szkoły parafialnej w Kolbuszowej w latach 1604-1772*, ZK, R. 8 (2001), s. 17.

[44] Tamże. Akta wizytacyjne z 1764 r. nie odnotowują jej istnienia.

[45] W 1764 r. obok plebanii znajdował się „domus lignea scandulis contecta [...] pro Bibliotheca Ecclesiae". AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 115.

[46] Tamże, k. 118-118v. Zob. B. Kumor, *Archidiakonat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, Lublin 1964 (nadbitka z: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne"), s. 101.

[47] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 118; P. Miodunka, dz. cyt., s. 24, przyp. 58.

[48] B. Kumor, *Archidiakonat sądecki*, s. 101. Zob. W. Wójcik, *Z dziejów kościelnego szpitalnictwa. Archidiakonat sandomierski*, „Ateneum Kapłańskie", T. 51 (1949), s. 265-274; Z. Guldon i W. Kowalski, *Szpitale w województwie sandomierskim w drugiej połowie XVII w.*, „Nasza Przeszłość", T. 89 (1995), s. 81-134.

[49] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 118.

[50] Tamże, k. 118-118v.

[51] Tamże, k. 114v.

[52] M. Skowroński, dz. cyt., s. 29.

wstała między 1748 a 1764 r. Obydwa oratoria były poświęcone. Na odprawianie Eucharystii w Przedborzu wydał zgodę oficjał diecezji krakowskiej. W oratorium pałacu kolbuszowskiego nie celebrowano wówczas Mszy św.[53]

Należy odnotować, że w omawianym czasie również społeczność żydowska posiadała w mieście swój dom modlitwy (synagogę)[54]. W 1764 r. gmina żydowska liczyła ok. 300 osób[55]. Synagogę wzniesiono w 1. poł. XVIII w. (prace budowlane ukończono w 1739 r.) za zgodą biskupa krakowskiego[56]. Był to budynek drewniany, wyremontowano go przed 1748 r. za zgodą kardynała Jana Aleksandra Lipskiego (ordynariusza krakowskiego w latach 1732-1746)[57]. Synagoga spłonęła przed 1764 r., dlatego miejscowi Żydzi gromadzili się na modlitwę w domach prywatnych[58]. Odbudowano ją w następnych latach.

W XVIII w. Kolbuszowa stanowiła znaczący ośrodek życia religijnego. Czas zaborów, a szczególnie tzw. „reform józefińskich" zredukował znacznie religijną rolę miasta: zniesiono m.in. prepozyturę, świątynia szpitalna po przeniesieniu zaczęła pełnić rolę kaplicy cmentarnej, zlikwidowano też oratoria.

Temples de Kolbuszowa

Aux temps de la Pologne ancienne Kolbuszowa constitua un important centre de la vie religieuse de la rive droite de l'archidiaconé du dioecé de Cracovie. La paroisse de Kolbuszowa se forma en Moyen Age. Une toute premiémention de la paroisse de Kolbuszowa puet-on trouver en 1516. A cette époque-lá la vie religieuse se concentrait auprés de l'église de Tous

[53] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 114v. Zob. tamże, AV 1748, sygn. AV 42, k. 56v.

[54] Osadnictwo żydowskie w Kolbuszowej sięga swymi początkami 2. poł. XVII w. chociaż dopiero 13 VI 1713 r. ówczesny właściciel miasta Aleksander Dominik Lubomirski zezwolił Żydom na osiedlanie się w Kolbuszowej. W. Kowalski, dz. cyt., s. 39; J. Półćwiartek, *Kształtowanie się społeczności miasta Kolbuszowej na przełomie XVIII i XIX wieku*, w: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Chrobaczyński, A. Jureczko i M. Śliwa, Kraków 1993, s. 636; tenże, *Mieszkańcy miasta Kolbuszowa w czasach nowożytnych. Stan badań*, „Rocznik Kolbuszowski", T. 7 (2003), s. 64.

[55] AKMK, AV 1764, sygn. AV 51, k. 113v.

[56] F. Zacny, *Rola dworu Lubomirskich i Sanguszków w rozwoju miasta Kolbuszowa na przełomie XVII i XVIII wieku*, w: *Kolbuszowa. 300 lat miasta*, s. 59.

[57] AKMK, AV 1748, sygn. AV 42, k. 56v.

[58] Tamże, AV 1764, sygn. 51, k. 113v.

les Saints. Dans le territoire de la paroisse se trouvait aussi une église en bois de St. Stanislas Evêque et Martyre. C'était une filiale de la prépositoire d'hôspital à Rzochów. Il ya avait aussi deux oratories privées, c'est-à-dire chapelles, où on ne gradait pas le Saint Sacrament. Ces deux chapelles se trouvaient dans les palais á Kolbuszowa et á Przedbórz.

La communaute juive avait aussi sa propre maison de priêre (une synagogue). Cette synagogue s'était brûlée avant 1764. C'est pourquoi des Juifs locaux priaient dans des maisons privées. Quelques années plus tard on l'a reconstruite.